

STŘEDOVĚK
since 476

LETNÍ ŠKOLA
MEDIEVISTICKÝCH
STUDIÍ since 2005

Centrum medievistických studií

YOGASTISBURG

STŘEDOVĚK
since 476

STŘEDOVĚK
since 476

STŘEDOVĚK
since 476

STŘEDOVĚK
since 476

STŘEDOVĚK
since 476

LETNÍ ŠKOLA
MEDIEVISTICKÝCH
STUDIÍ since 2005

STŘEDOVĚK
since 476

STŘEDOVĚK
since 476

Akademie věd
České republiky

cms

věda

86

kolem
nás
prostory
společně
paměti

STŘEDOVĚK
since 476

STŘEDOVĚK
since 476

STŘEDOVĚK
since 476

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., je výzkumným pracovištěm neuniverzitního typu, jehož hlavním cílem je přispět k rozvoji světového bádání v oblasti filozofie a příbuzných vědních oborů (např. teorie vědy, klasických a medievistických studií, intelektuálních dějin od antického starověku po raný novověk či globálních studií).

Kromě základního výzkumu, který usiluje o rozvoj poznání na mezinárodní úrovni, pracovníci Filosofického ústavu rovněž zohledňují kulturní potřeby současné české společnosti. Mezi jejich úkoly patří například recepce výsledků světového filozofického bádání v českém prostředí, což umožňuje, aby filozofie a příbuzné humanitní vědy v České republice trvale udržovaly kontakt s evropskou a světovou vědou a aktivně ji pomáhaly utvářet. Badatelé Filosofického ústavu prací také posilují vědomí národní identity pomocí kritického zkoumání dějin českých zemí a střeoevropského prostoru se zřetelem k dějinnému přínosu zde působících významných myslitelů. Při výzkumu ústav těsně spolupracuje s českými a zahraničními univerzitami a dalšími vědeckými institucemi. Základními badatelskými výsledky pracovníků Filosofického ústavu jsou pravidelně publikované odborné knihy, monografie a vědecké články, z nichž řada vychází v zahraničí, vědecké konference, kolokvia či přednášky.

Filosofický ústav je v současné době strukturován do dvanácti výzkumných týmů. Badatelé v těchto útvech se ve své práci soustřeďují na tři hlavní tematické celky:

- aktuální problémy současné filozofie a filozofické aspekty příbuzných vědních disciplín (oddělení analytické filozofie; oddělení logiky; oddělení současné kontinentální filozofie; oddělení novověké racionality; oddělení morální a politické filozofie společně s Centrem globálních studií; kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti)
- dějiny evropského a českého filozofického myšlení (oddělení pro studium antického a středověkého myšlení; oddělení pro kmeniologii a intelektuální dějiny raného novověku; Centrum pro teoretická studia – Archiv Jana Patočky; oddělení pro studium moderní české filozofie)
- vybrané problémy příbuzných humanitních disciplín, zejména klasická a medievistická studia (kabinet pro klasická studia; společná pracoviště Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy připojená k Filosofickému ústavu: Centrum biblických studií; Centrum medievistických studií; Centrum pro teoretická studia).

Filosofický ústav vydává vedle knižních vědeckých publikací také několik vědeckých časopisů, většinou evidovaných v příslušných mezinárodních databázích. Jsou to *Filosofický časopis*, *Teorie vědy / Theory of Science*, *Acta Comeniana*, *Listy filologické (Folia philologica)*, *Eirene*, *Studia Graeca et Latina*, *Organon F*, *AITHÉR*. *Časopis pro studium řecké a latinské filozofické tradice*, *Kontradikce / Contradictions* a *Studia Mediaevalia Bohemica*.

Založení a idea CMS jako společného pracoviště Akademie věd a Univerzity Karlovy

Myšlenka medievistického pracoviště, jež by spojovalo výhody jak univerzity, tak akademie, zrála v hlavách jeho zakladatelů po léta, a to z několika důvodů. Hlavní z nich souvisel s vývojem samotného studia středověku. Odborníci všech zainteresovaných disciplín už drahnou dobu pociťovali rostoucí sounáležitost napříč oborovými hranicemi. O *medievistice* jako bádání soustředěném na středověk (*medium ævum*) se nejdříve začalo mluvit zřejmě v klasické filologii, jíž středověká latina (oproti klasické antické) nabízela specifické téma i dostatek památek domácího původu. Podobně se během druhé poloviny minulého století vyhranila středověká archeologie. Jakási „středověkářská“ identita však vypučela i v lůně dalších oborů. Přihlížet k výsledkům sousedních disciplín se při výzkumu středověku stalo nutností. Důvodem je jistě snaha o co nejplastičtější rekonstrukci minulosti, na niž poznatky jednoho oboru nestačí. Zároveň ovšem – a to platí specificky pro středověk – sehrává roli skutečnost, že pramenů různého druhu je zachováno dost na to, aby mezioborová spolupráce byla možná, a současně málo na to, aby se kdokoliv obešel pouze s postupy a poznatky vlastního oboru.

Přednášky medievistické sekce Jednoty klasických filologů již dlouhá léta dokazovaly, že mezioborové pojetí středověkých studií je přitažlivé. Pakliže se založení pracoviště interdisciplinárního ražení v tu dobu jevilo jako logický krok, také druhá hlavní charakteristika nového centra, jeho institucionální zavěšení mezi dva živné kmeny, patřila k trendům doby. Slučování potenciálu univerzitních a akademických pracovišť za účelem synergických efektů se zdálo být jednoznačně pozitivní. Navíc nechyběly precedenty – např. Centrum pro teoretická studia fungovalo jako společné pracoviště UK a AV ČR už od roku 1993. Iniciátoři založení medievistického centra byli emeritní ředitelé akademických ústavů, jejich záměrem však v neposlední řadě bylo vybudovat středisko pro pokročilá doktorská studia. Protože Akademie věd na počátku tisíciletí ztratila možnost udělovat doktorské tituly ve vlastní režii, jevila se spolupráce s Univerzitou Karlovou i v tomto ohledu jako nanejvýš případná. Jestliže se komunikace a kooperace mezi velkými výzkumně-vzdělávacími institucemi ukázala v praxi mnohem obtížnější než komunikace a kooperace mezi jednotlivými vědci z různých oborů, padá to na vrub institucionální setrvačnosti i rozmanitosti zájmů v reálné vědní politiky posledních dvou desetiletí.

Smlouvou o sdružení uzavřenou 26. srpna 1998 mezi Univerzitou Karlovou a Akademií věd vzniklo Centrum medievistických studií. Za UK se na ustavení Centra podílela Filozofická fakulta, za AV Filosofický ústav. Zakládací listina dala novému pracovišti za úkol poskytovat platformu pro spolupráci obou zakladatelských institucí při pokročilém výzkumu a postgraduálním studiu v oboru věd o středověku, a to zejména v oblastech překračujících meze tradičně zavedených disciplín a za nezbytného kontaktu s mezinárodním bádáním. Prvním ředitelem a ideovým otcem CMS byl historik prof. František Šmahel, jeho zástupcem archeolog dr. Petr Sommer. Neocenitelné úlohy patrona se ujal tehdejší místopředseda AV ČR doc. Vilém Herold. Díky jeho podpoře se CMS mohlo rok po svém založení přestěhovat z provizorního

sídla do uvolněných prostor v akademickém areálu v Jilské ulici na Starém Městě v Praze. Vazba k Filosofickému ústavu AV ČR, v. v. i., jenž tyto prostory spravuje, se tím ještě zvýraznila. Prostřednictvím Filosofického ústavu také CMS čerpá svůj základní rozpočet poskytovaný Akademií věd. Většinu prostředků Centra dlouhodobě tvoří vysoutěžené grantové a projektové finance; rozpočet doplňuje příspěvek Filozofické fakulty Univerzity Karlovy na náklady spojené s péčí o doktorandy.

Platforma pro doktorandy a medievistickou obec

Vlastní empirickou zkušenost s interdisciplinární prací získává adept medievistiky obvykle až v pokročilejších fázích studia. I když se pro středověk rozhodne hned na začátku, dlouho sbírá poznatky a zkušenosti především ze svého užšího oboru či oborů. Pakliže se dá na cestu vědy a začne samostatně zpracovávat dosud nevyužitý prameny, pocítí nutně potřebu rozšířit si repertoár dovedností. Bude chtít rozumět středověkým jazykům, osvojit si postupy tzv. pomocných věd historických, např. paleografie (čtení starých písem), využít digitální metody humanitních věd, jako jsou počítačové analýzy sociálních sítí apod. Právě v rámci vědecké výchovy, tedy obvykle během doktorského studia, se medievista potřebuje obohatit o vhled do metodologie dalších oborů, rozšířit si rozhled a seznámit se s kolegy z jiných pracovišť. Centrum medievistických studií vychází těmto potřebám vstříc a nabízí doktorandům pravidelná setkání.

Auditorium Letní školy medievistických studií v refektáři kláštera Sázava, kde se setkání každoročně koná (foto Robert Novotný, 2011)

V adresáři CMS figuruje několik stovek studentů doktorských programů ve všech oborech a ze všech univerzit České republiky. Pro ně je určeno každoroční setkání doktorandů a Letní škola mediévistických studií. Jednodenní setkání vždy v předjaří v prostorách Akademického konferenčního centra v Praze dává příležitost vystoupit před kolegy s referátem o své práci a vyzkoušet si tak prezentační schopnosti a pohotovost v diskuzi. První víkend v září pak CMS pořádá v Sázavském klášteře Letní školu mediévistických studií. Doktorandům nabízí vedle úvodní přednášky některého významného mediévisty praktické semináře a tematický přednáškový blok a také posterovou sekci pro prezentaci vlastních projektů. Akci oblíbenou i pro živé neformální večerní debaty navštěvuje každoročně asi šedesát mladých mediévistek a mediévistů. Nově CMS nabízí ve spolupráci se Společností Husova muzea a univerzitou v Kostnici týdenní badatelská stipendia pro dva doktorandy-mediévisty ročně.

Pokročilí členové mediévistické obce se mohou zařadit mezi tzv. Fellows CMS. Jedná se o sbor významných odborníků ve všech oborech bádání o středověku od historie přes archeologii, dějiny umění, muzikologii, dějiny literatur a jazyků včetně latinské mediévistiky, paleobohemistiky, germanistiky, romanistiky či skandinaviistiky až po obory označované za pomocné vědy historické – diplomatiku, kodikologii, paleografii, chronologii, numizmatiku, heraldiku a sfragistiku. Neformálním způsobem tak sbor Fellows CMS plní úlohu jakéhosi profesního sdružení. Členství vzniká volbou na plenárním zasedání Fellows, podmínkou je doktorát (titul Ph.D. či jeho ekvivalent) a vydaná monografie. Prvními Fellows po založení CMS byli převážně mediévisté z generace narozené ve dvacátých a třicátých letech. Mnozí z nich žvýkali v osmdesátých letech účastníky tzv. table rondes organizovaných Pavlem Spunarem, bytových seminářů mimo oficiální instituce. Těto nejstarší generaci nabídla zasedání Fellows vítanou možnost k setkávání a diskuzi i po případné emeritaci. V dalších letech docházelo k rapidnímu omlazování Fellows, přičemž v současnosti se přistupuje k volbě většinou vzápětí po splnění formálních podmínek. V roce 2018 dosáhl počet Fellows čísla 136. Členové se scházejí na zasedáních nejméně dvakrát ročně, na programu bývá odborná přednáška a diskuze o činnosti CMS a dalších aktualitách z oboru. V závažných případech se Fellows formou otevřených dopisů vyjadřují k naléhavým otázkám souvisejícím s výzkumem a uchováním kulturního dědictví středověku. Fellows také volí vědeckou radu CMS, která jako poradní orgán ředitele určuje programové směřování Centra.

Bádání o raném středověku

Hned zpočátku existence CMS se jeho pracovníci zapojili do přípravy mezinárodního výstavního projektu *Europas Mitte um 1000* (Střed Evropy kolem roku 1000), nad nímž převzala záštitu Rada Evropy. Putovní výstava, kterou hostila v roce 2002 i Praha, nabídla unikátní vhled do pohnutých i dynamických událostí období, kdy se formovaly první stabilní státní útvary ve střední Evropě. Její pohled kombinoval historickou, uměnovědnou a archeologickou perspektivu a představil období kolem roku 1000 jako klíčové pro zformování politické mapy celého regionu, jehož důsledky měly velký vliv i v následujících staletích. Inovativní přístup i mezinárodní rozměr expozice sklidily úspěch mezi návštěvníky z řad široké veřejnosti, součástí projektu

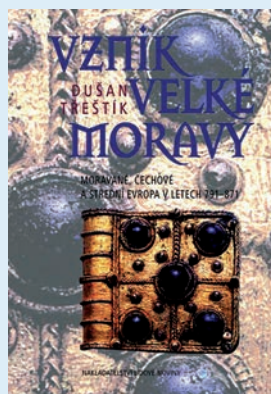
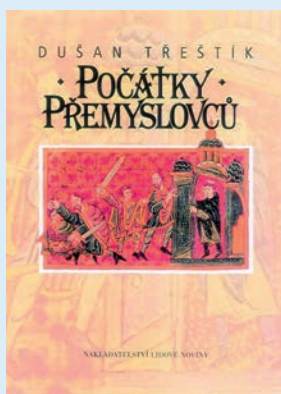
ovšem byl také odborný výzkum posunující poznání tohoto období. Koncepti výstavy v diskuzích s německými, polskými a maďarskými kolegy významným způsobem ovlivnil historik Dušan Třeštík (viz box), s jehož jménem je nerozlučně spojeno bádání o raně středověkých Čechách v prvních letech fungování CMS.

Dušan Třeštík byl také jedním z iniciátorů vědeckého programu centra základního výzkumu *Křesťanství a česká společnost ve středověku: normy a skutečnost (evropské souvislosti českého tématu)*, v jehož rámci probíhala v letech 2005–2011 řada vědeckých aktivit. Hlavní náplní projektu byl výzkum formování evropské křesťanské identity v dlouhé časové perspektivě s důrazem na několik vln christianizace. Ta se projevila nejprve na úrovni knížecí moci a jejího výkonu

Dušan Třeštík (1933–2007)

Přední odborník na raný středověk s důrazem na střeoevropský prostor. Jeho specializací byly nejstarší dějiny přemyslovských Čech, hagiografie a kronikářství, především dílo *Kronika česká* z pera děkana Kosmy, ale také vznik a osudy Velkomoravské říše. Svými originálními výklady přispěl k pochopení politického myšlení přemyslovské epochy i významu legend a také k rehabilitaci bratrovraha Boleslava I. jako zakladatele prvního českého státu. Po roce 1989 se stal jedním z neaktivnějších akademických glosátorů současného dění i expertem na historická témata v médiích.

a později také v pronikání základů křesťanské věrouky do každodenního života. V kontextu diskuze o evropské identitě přinesla analýza proměny víry, zbožnosti a rozličných podob náboženského života od příchodu křesťanství až po husitskou reformaci propracovanější poznání myšlenkového i uměleckého vývoje české středověké společnosti.

Bádání o raném středověku v rámci CMS je založeno na mezioborové spolupráci – především historiků a archeologů v otázkách raného osídlení či nejstarších (nejen) církevních staveb, významnou roli hraje také kooperace s kunsthistoriky v oblasti umělecké tvorby spojené s vládnoucím rodem Přemyslovců. To platí také pro společné úsilí historiků a filologů při výzkumu latinských textů týkajících se osobností světců, jejich působení a především dalšího vlivu v podobě kultu. Legendy vyprávějící jejich život, smrt a zázraky jsou jedním z nejbohatších zdrojů informací o tehdejší společnosti i náboženském životě, proto nemohou chybět ani mezi tradičními tématy pracovníků Centra.

Výsledky dlouhodobého výzkumu českých dějin v raném a vrcholném středověku byly zpracovány pro širokou čtenářskou obec ve formě výpravné publikace

Nález čtrnácti atypických pohřbů na lokalitě „u Mrchovláčky“ v Čelákovicích byl v šedesátých letech 20. století interpretován jako raně středověké pohřebiště s doklady tzv. „protivampyrických zásahů“. Díky aplikaci moderních přírodovědeckých metod ve spojení se studiem písemných a archeologických pramenů se ukázalo, že se velmi pravděpodobně jedná o vrcholně až pozdně středověké místo nepietního pohřbívání či zahrabávání zemřelých, kteří z různých důvodů nemohli být řádně pochováni na farním hřbitově. Podle svědectví normativních pramenů to mohli být například sebevrazi, lidé exkomunikovaní či nepokřtění, tuláci a zločinci, tedy lidé na okraji středověké společnosti

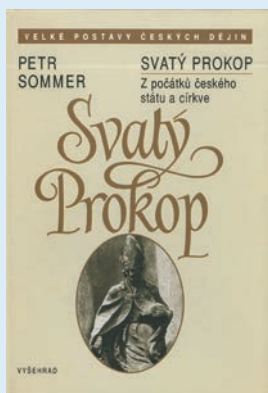
(foto Jaroslav Špaček)

vydané pod titulem *Přemyslovci. Budování českého státu* (2009). Výrazná zásluha na této myšlence i koncepci knihy patří přednímu znalci přemyslovských dějin Josefu Žemličkovi. Autorský kolektiv pod vedením posledně jmenovaného, Dušana Třeštíka a Petra Sommera sestavil pestrý a komplexní obraz vlády této dynastie spolu s historickým, archeologickým i uměnovědným zasazením do dobových reálií. Čtenářský úspěch knihy vedl CMS a Nakladatelství Lidové noviny k tomu, aby v obdobném formátu připravily další dvě publikace o navazujících obdobích, lucemburské a husitské éře (viz dále).

Petr Sommer (*1949)

Archeolog se specializací na církevní dějiny, který se zabývá christianizací přemyslovských Čech, klášterní architekturou i řádovým životem v raném středověku. Vedl výzkumné práce na nejstarších českých kláštřech (Břevnov, Strahov, Ostrov u Davle, Beroun, Sázava) a v letech 1993–1998 také Archeologický ústav AV ČR. Svou odbornou prací dává najevo, že medievistiku chápe jako mezioborovou spolupráci – v tomto případě spolupráci archeologů s historiky a kunsthistoriky při interpretaci příchodu křesťanství do českých zemí a s tím spojených aktivit nejstarších mnišských společenství. Zvláštní pozornost Petr Sommer dlouhodobě věnuje Sázavskému klášteru a s ním spjaté osobnosti svatého Prokopa. Od založení CMS byl zástupcem jeho ředitele, od roku 2004 stojí v jeho čele. Petr Sommer byl za svou práci mnohokrát oceněn, naposledy národní cenou Česká hlava (2017).

Monastická bádání

Výzkum života mnišských komunit a rozvoje klášterů je jedním z klíčových badatelských okruhů v CMS. Již od počátku jeho fungování byla jednotlivá témata související s klášterním životem probírána s předními odborníky na setkáních nazývaných *Historia monastica*. Jedná se o příznačně mezioborové téma dobře odpovídající profilu CMS, které svádí dohromady specialisty různých disciplín, archeology, historiky, filology i stavební historiky, jejichž profesní protínání přináší lepší poznání minulé skutečnosti, v tomto případě života v klášterech a jejich vlivu na fungování společnosti.

Příslušníci církevních řádů přinášeli do středověkých Čech civilizační impulzy, pomáhali šířit křesťanskou víru i osvětu. Jejich působení zůstalo zaznamenáno jak v krajině, tak také v rukopisech či uměleckých dílech. Zpracování těchto artefaktů i zhodnocení jejich vlivu se pak podrobněji věnovaly dva rozsáhlé projekty řešené v CMS. Nejprve pracovali badatelé různých vědních disciplín pod vedením prof. Petra Sommera na analýze kulturního významu benediktinského řádu, k němuž se hlásily nejstarší kláštery na českém území, v rámci projektu *Kultura a umění benediktinského řádu ve střední Evropě 800–1300* (NAKI 2011–2015, CMS bylo spolupracovníkem Národní galerie a Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK). Na výzkum problematiky působení benediktinů zakončený výstavou ve Valdštejnské jízdárně navázal chronologicky i tematicky výzkum vlivu žebrových řádů (dominikánů a menších bratří) na kulturní rozvoj měst v rovině institucionální, ale také v rovině každodenní měšťanské zbožnosti. Tento projekt s názvem *Zrod českého města a žebrové řády* (GAČR 2016–2018) je založen především na konfrontaci aktuálních archeologických a umělecko-historických výzkumů s dosavadními představami historiků o raném rozvoji nejstarších městských sídlišť.

V hledáčku odborného zájmu hlavního představitele tohoto bádání Petra Sommera (viz box) stojí dlouhodobě postava svatého Prokopa, jenž založil Sázavský klášter. Tento unikátní řádový dům pečoval hluboko do jedenáctého století o staroslověnské dědictví v podobě písemnictví a liturgie a zasloužil se o jeho zprostředkování v přemyslovských Čechách. Spojení dnes vnímané jako samozřejmé, s ohledem na rozšířený příběh českých dějin počínající na Velké Moravě, bylo ve středověku jen velmi málo známé a jeho vystopování v pramenech vyžaduje velké úsilí. Historický význam jednoho ze svatých patronů Čech a především s ním spojenou úctu, která se datuje od středověku dodnes, zpracoval komplexně Petr Sommer v knize z roku 2007.

Výzkum lucemburské éry

Významným badatelským tématem CMS jsou pozdně středověké dějiny středoevropského prostoru s důrazem na české země za vlády dynastie Lucemburků (1310–1437). Pracovníci CMS spolu s řadou předních odborníků sestavili rozsáhlou publikaci *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy* (2012), která nabídla zhodnocení celé epochy z perspektivy dynastické politiky, s širokým

kulturněhistorickým záběrem. Badatelskou pozornost přitahuje tradičně osobnost Karla IV., k němuž se váže také řada unikátních pramenů. V Centru byla například zpracována císařova diplomatická mise do Francie na sklonku života (František Šmahel) či propracovaný reprezentační program vyjádřený například korunovačním řádem (Václav Žurek).

Výzkum rituálů a ceremonií, jež dynamizovaly život středověké společnosti, je oblíbeným předmětem medievistiky posledních třiceti let. Nadčasové fenomény lákají historiky všech období, pro středověk je ovšem typické, že právě k těmto jevům se dochovalo větší množství pramenů, neboť zajímaly ve zvýšené míře již tehdejší autory. Výzkumný projekt pod vedením Františka Šmahela a Martina Nodla *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století* (GA AV ČR 2009–2011) tak umožnil odhalit symbolický význam výjimečných událostí středověké společnosti a skrze ně také lépe pochopit mechanismy jejího fungování.

Ve středověku se většina dohod i právních aktů odehrávala ústně za pomoci nejružnějších gest a symbolů. Pisemná kultura se rozvíjela k uchování paměti jen velmi pozvolna. Nejinak tomu bylo v případě povýšení do šlechtického stavu, tzv. nobilitací. Ty se zpočátku odehrávaly rituálním způsobem, často předáním erbu, který představoval hlavní symbol šlechtictví. V pozdním středověku se praxe změnila a povýšení se odehrávala většinou pouze vydáním nobilitační listiny, aniž by se panovník s obdarovaným vůbec kdy setkal. Nobilitační listina Karla IV. pro Jakuba ze Santa Croce (1355) je unikátním svědectvím o přechodové fázi, kdy je na dokumentu vyobrazen rituální akt předání erbu králem, ale k samotnému uchování paměti již slouží vlastní listina. Na pozdějších nobilitačních listinách je již vyobrazován pouze erb

(Fondazione Giorgio Cini, Benátky)

Zásadní roli v kulturním rozvoji českých zemí v době lucemburské hrála literatura psaná latinsky a postupně také česky či německy. Proszazování národních jazyků, tedy tzv. vernakularizace, se stalo ústředním tématem prestižního grantu Evropské výzkumné rady, jenž pod názvem *Origins of vernacular mode* (ERC 2011–2016) získala bývalá pracovnice CMS Pavlína Rychterová a který byl řešen ve spolupráci s rakouskou akademií věd. Ve středobodu jeho zájmu stály nejen literární, ale především teologické a katechetické texty, sepisované stále častěji v národních jazycích, a také překlady latinských děl, které přinášely příležitost k adaptacím a významovým posunům. Výzkum ukázal, jak zásadním způsobem ovlivnil výběr jazyka literární, ale také učenou produkci zejména s ohledem na formulování a šíření reformních myšlenek po roce 1400. Nástup národních jazyků do oblasti vyššího vzdělání, intelektuálního života a politické teorie a praxe v této době přispěl nejen ke kulturnímu rozvoji Prahy jako intelektuálního centra, ale také k šíření kulturních impulzů a myšlenek mimo dříve uzavřenou komunitu vzdělavců, například na šlechtické dvory či do prostředí bohatých měšťanů. Přesnější představu o tom, co četli a znali čtenáři v kláštorech, doplnil podrobný výzkum a rekonstrukce knihovny augustiniánů kanovníků v Roudnici nad Labem.

Studium české reformace

Ideovým otcem Centra mediévistických studií je František Šmahel (viz box), největší znalec husitské epochy, což přirozeně formovalo i výzkumné směřování nově zřízené instituce. Minimálně polovina z pracovníků CMS se přímo zabývá nebo aspoň dotýká problematiky českého reformního hnutí, jehož výzkum se tak stal jedním z pilířů jeho vědecké činnosti. Je však třeba říci, že výzkum „české reformace“ je stále populárnější i ve světě a spojuje badatele od Nového Zélandu přes Argentinu až po USA a Kanadu. I díky tomu bylo možno opustit dlouho protežovaný domácí rámec výzkumu a zapojit se do široké mezinárodní diskuze o povaze českého reformního hnutí a jeho místu v evropských dějinách.

Toto zapojení do mezinárodního rámce probíhá jak na úrovni individuální, tak i kolektivní. „Husitologické“ jádro CMS začalo krystalizovat během projektu *Reforma a kompaktata: nové konfigurace světské a církevní moci v epoše basilejského koncilu* (Program interní podpory projektů mezinárodní spolupráce AV ČR, 2009–2011), díky němuž byl navázán bližší kontakt s významnými vídeňskými pracovišti (Katolická teologická fakulta na vídeňské univerzitě, Regesta Imperii při rakouské AV). Pevnější zázemí pak výzkum husitství dostal díky úspěchu v soutěži o projekty excelence v základním výzkumu, v níž CMS podalo ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český AV ČR a Ústavem dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty UK projekt na téma *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období* (GA ČR, 2012–2018).

Štědrá podpora v rámci projektu excelence výrazně usnadnila nejen interdisciplinární výzkum, ale i prezentaci aktuálního stavu bádání v době kolem husovského výročí 2015. Vedle vlastních biografí Jana Husa, jež vydali nezávisle na sobě František Šmahel a Pavel Soukup, vyšla za edičního zpracování posledně jmenovaného, Pavlínou Cermanovou a Robertem Novotným rozsáhlá kolektivní monografie *Husitské století*, která zprostředkovala širšímu publiku aktuální stav znalostí o této epoše.

Oltářní křídlo ze zrušeného gotického retáblu v kostele sv. Václava v Roudníkách u Chabařovic (tempera, kol. r. 1480) je jediným monumentálním zobrazením scény upálení Jana Husa, jež máme zachováno z českého prostředí 15. století. Na čtyřech polích vnitřní strany oltáře vidíme Husa ve společnosti tří prvomučedníků křesťanské církve: sv. Šebestiána, Vavřince a Jakuba Staršího. Vavřinec nebyl zřejmě vybrán náhodou, neboť, stejně jako Hus, podstoupil smrt ohněm, když byl usmrcen na rozpáleném roštu. Hus na vyobrazení stojí na hranici, původně potupná papírová čepice s třemi dábly, jež měla označovat heretika, je přeznačena na atribut svatosti. Celý výjev z oltářního křídla v Roudníkách svědčí o mimořádném charismatu, jež bylo Husovi přiznáno pro jeho neohrožené reformní aktivity, ale především pro jeho mučednickou smrt. Vyobrazení rovněž ukazuje, že utrakvistická církev v druhé polovině 15. století přebírala formy zbožnosti, jež byly vlastní katolické církvi. Jan Hus se tak stává součástí obce křesťanských svatých a mučedníků (foto Husitské muzeum v Táboře; OP 4335, OP 4336)

Grafickou úpravou kniha navázala na úspěšné tituly *Přemyslovci a Lucemburkové*, dynastickou perspektivu ale nahradila především analýzou převratných událostí a fenoménu „krátkého“ 15. století.

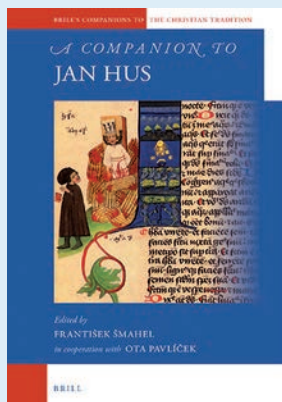
Prezentace výsledků husitologického bádání probíhala nejen v rámci domácího prostředí, ale i v zahraničí. Zde můžeme za všechny zmínit především dva svazky publikované v prestižní řadě *Brill's Companions to the Christian Tradition*, která v zahraničí slouží často jako vůbec první průvodce k uvedené tematice: *Companion to Jan Hus*, sestavený Otou Pavlíčkem a Františkem Šmahalem, a připravovaný *Companion to the Hussites* editorů Pavla Soukupa a Michaela Van Dussena.

(foto Robert Novotný)

František Šmahel (*1934)

Historik specializující se na husitství, humanismus a univerzitní dějiny v pozdně středověké éře. Zejména v oblasti výzkumu české reformace a pražské univerzity platí za předního odborníka světového významu. Je plodným autorem, z jeho více než 30 knih byla řada vydána v zahraničí. Jeho vědecké aktivity jsou pestré, věnuje se historickým osobnostem (Jan Hus či Jeroným Pražský), univerzitním textům, politickým dějinám a výzkumu rituálů, ale také edičním zpřístupnění pramenů. Po revoluci byl po osm let ředitelem Historického ústavu AV ČR. V letech 1998–2004 stál v čele CMS, od té doby působí na pozici zástupce ředitele. František Šmahel je členem mnoha prestižních učených společností a nositelem řady zahraničních i českých ocenění, mezi nimi také národní ceny Česká hlava (2013).

Vedle „hlavního“ proudu husitologického bádání je třeba se zastavit i u dalších projektů, které se snaží české reformní hnutí zasadit do širšího evropského kontextu. Některé budou zmíněny v následující kapitole o intelektuálních dějinách. Pozitivní mezinárodní ohlas si získal výzkumný program česko-francouzského projektu *Pozdní křížové výpravy: střety mezi konfesemi ve 14.–15. století* (2005–2010), realizovaného ve spolupráci s univerzitou v Toulouse, který pomohl zasadit výpravy proti husitům do kontextu fenoménu pozdně středověkých křižáckých výprav. Zatímco výzkumnou doménou toulouských kolegů byla reconquista Pyrenejského poloostrova, český tým se zaměřil na problematiku reakce křesťanské Evropy na husitské a turecké nebezpečí. V rámci projektu se uskutečnilo celkem osm odborných konferencí, z toho dvě v Praze; jejich akta vyšla ve francouzštině péčí editorů Jaroslava Svátka a Martina Nejedlého.

Pokud bylo uplynulé období charakterizováno zájmem o husitství v souvislosti s výročí smrti Jana Husa a Jeronýma Pražského, lze očekávat, že ani v nejbližší budoucnosti tento zájem neopadne. Celá řada kulatých výročí významných historických událostí, která se odzátkuje rokem 2019, zaručí husitství stálé místo na výsluní. Medievistické bádání z toho může jen těžit, a to nejenom štedřejší finanční podporou, ale i možností nabídnout širší veřejnosti vyvážený a vědecky aktuální pohled na přesně šest století staré události.

Intelektuální dějiny a rukopisná bádání

I středověk znal bestsellery. Úspěch literárního díla (v širokém slova smyslu, včetně textů odborných a užitkových) usnadňovala skutečnost, že v celé západní části evropského kontinentu vzdělané elity sdílely kulturu založenou na latinském jazyce. Sbírky legend, kronikářské souhrny, vzorová kázání, příručky církevní správy nebo univerzitní učebnice se tak mohly šířit na velkou vzdálenost a uchovat si vliv po několik století. Dnes poznáváme jejich úspěch především z počtu dochovaných rukopisů: přestože až do poloviny 15. století neexistovala jiná možnost šíření textů než ruční opisování a přestože musíme počítat s velkým procentem ztrát v průběhu dalších století, dochovaly se některé texty ve stovkách, někdy i tisících exemplářů. České země nezůstaly stranou této kulturní výměny. Zatímco o díla vzniklá v Čechách a na Moravě se literární historie tradičně zajímá, o používání textů šířených ze zahraničí jsme dosud mnoho nevěděli, byť jejich vliv na domácí kulturu byl často nepoměrně větší. Rozšířit naše znalosti si vytkl za cíl grantový projekt Centra medievistických studií *Přenos vědění. Osudy čtyř bestsellerů v pozdně středověkých českých zemích* (GA ČR, 2017–2019). Věnuje se domácí receptci vědomostní sumy *Secretum secretorum*, katechetické příručky známé jako Lucidář, společenské alegorie *O hře šachové* a *Kroniky papežů a císařů* od Martina z Opavy. Více než kontext vzniku těchto spisů badatele vedené Pavlínou Cermanovou zajímá jejich používání a rukopisné rozšíření ve střední Evropě, jejich čeští čtenáři a uživatelé.

Zaměření zmíněného projektu je charakteristické pro jeden významný směr medievistického bádání poslední doby – rukopisná studia. Jít až k pramenům, v tomto případě do archivů a historických fondů knihoven, samozřejmě vždy bylo a bude nezbytné a průzkum rukopisných sbírek v naší medievistice nikdy neustal. Přesto

můžeme říci, že v posledních dvou desetiletích se rukopisy staly pro silnou skupinu příslušníků mladší a střední generace jistou fascinací. „K pramenům“ se rádi vydávají nejen kodikologové a paleografové, ale také latináři, češtináři a němčináři, historikové, uměnovědci a muzikologové. Velkou pomocí je pokračující vědecká katalogizace rukopisů a jejich zlomků, ale také postupující digitalizace rukopisných sbírek a jejich zpřístupňování na internetu. Intimní kontakt se středověkým artefaktem nicméně zůstává pro badatele nezastupitelným zdrojem informací i inspirací pro jejich uvažování nad středověkem. Materiální aspekty středověkého písemnictví přinášejí současnému bádání bohaté poznatky o šíření a užívání textů.

I po dvou stoletích vědeckého studia středověku zůstává v archivech a knihovnách množství dosud neprobádaného materiálu. Také výzkumy prováděné v CMS vynesly na světlo dříve neznámé prameny. Např. v rámci detailního studia tzv. odpuštěné aféry v Praze roku 1412 nově objevené texty obohatily tuto klíčovou epizodu Husova života a dosud neznámé aktéry i sporná témata. Konečným cílem rukopisných studií ovšem není jen kompletní evidence dochovaných textů, ale především hlubší poznání duchovních a intelektuálních dějin středověku. Na dříve netušené souvislosti poukazuje výzkum polemických traktátů husitské doby. V rámci projektu *Protihusitská polemika a česká otázka v 15. století* (GA ČR, 2009–2011) vznikla zásluhou Pavla Soukupa databáze protihusitských textů přístupná na adrese www.antihus.eu, která obsahuje informace o více než 250 traktátech. Překvapivé množství spisů proti husitům od autorů ze všech koutů Evropy potvrdilo epochální význam husitské výzvy soudobé církvi a společnosti. Podobně grantový projekt Dušana Coufala *Polemika o kalich na basilejském koncilu 1432–1433* (GA ČR, 2016–2018) přináší díky nevydaným a nezohledněným pramenům nové informace o teologických a politických souvislostech průlomové diskuze husitských a katolických myslitelů.

Edice pramenů

Vydávat středověké prameny tiskem ve vědeckých edicích je ožehavá činnost. Teoreticky se jedná o servis badatelům, o pomůcku na cestě k historickému poznání, a tudíž o prostředek, nikoliv cíl: dějiny je třeba za pomoci takových edic teprve napsat. Ve skutečnosti jsou ovšem standardy moderních kritických edic nastaveny tak vysoko, že je umí dělat jen nemnoho specialistů. Jejich úkolem není jen opsat středověké texty a poslat je do tiskárny. Prameny musejí transkribovat podle speciálních pravidel, porovnat rukopisné verze a vyhodnotit případné varianty, identifikovat jmenované osoby a místa, odhalit přiznané i zamlčené zdroje, stanovit pravděpodobnou dobu vzniku nedatovaných dokumentů atd. Sama edice tudíž obsahuje tolik interpretace a tvůrčí práce, že se rovná vědecké monografii (a svou náročností i užitečností ji často přesahuje).

U vědomí důležitosti této práce věnuje CMS pramenným edicím velkou pozornost. Jednak jeho pracovníci sami edice připravují a vydávají, a to jak ve vlastních edičních řadách, tak i mimo ně; jednak CMS plní svou koordinační roli a nabízí platformu pro vydání edic vytvořených pracovníky jiných institucí. K nejprestižnějším dlouhodobým podnikům patří Husovy sebrané spisy. Při CMS působí komise pro vydávání spisů M. Jana Husa, zřízená Akademií věd, která koordinuje práci

na Husových *Opera omnia* publikovaných nyní ve věhlasné řadě *Corpus christianorum* belgického nakladatelství Brepols. Přímo v CMS vznikla díky Janě Zachové edice postily *Dicta de tempore* připsané Husovi a prací Františka Šmahela a Gabriela Silagiho komplet spisů Jeronýma Pražského, vydaný jako doplněk Husových spisů; další svazky připravili a nadále připravují pracovníci Masarykovy univerzity v Brně. Podobně ediční řada nazvaná *Sbírka pramenů k náboženským dějinám*, řízená Centrem mediévistických studií, je otevřena jak pro edice interního původu (dílo Tomáše ze Štítného připravené Pavlínou Rychterovou), tak i pro edice vzniklé v jiných institucích (spisy Petra Chelčického vydávané Historickým ústavem AV ČR).

Centrum mediévistických studií se rovněž ujalo dvou osiřelých edičních řad, založených Františkem Palackým. Tou první jsou *Prameny dějin českých* (*Fontes rerum Bohemicarum*), které zprostředkovávají především literární prameny jako kroniky či legendy. Na osm svazků vydaných v letech 1871–1932, které dodnes patří k základním pomůckám mediévistického bádání, navázalo CMS prozatím třemi díly. Vedle nové edice *Kroniky Františka Pražského z doby Karla IV.*, vydané Janou Zachovou, byly připraveny zásluhou Petra Čorneje a Aleny M. Černé dva svazky s texty našeho největšího kronikářského korpusu, tzv. Starých letopisů českých.

Dalším vydavatelským podnikem, kde CMS navázalo na zakladatelské dílo Františka Palackého, je asi nejproslulejší ediční řada pro výzkum domácích dějin – *Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské*. Ten je pro změnu určen pro písemnosti neliterární povahy, tedy především listiny, korespondenci či účetní prameny. Od roku 1840, kdy byl vydán první svazek, spatřilo až do druhé světové války světlo světa úctyhodných 36 dílů; po znovuoživení řady v roce 2000 bylo pod patronací CMS a zásluhou editorů Františka Hoffmanna, Ivana Hlaváčka, Františka Šmahela a dalších vydáno šest svazků, zprostředkovávajících např. prameny k dějinám Jihlavy a Tábora či k dějinám Židů, výtahy z dvorských register Václava IV. či akta dohlížitelů nad klérem z předhusitské doby.

CMS tak nabízí mediévistické obci platformu tří zavedených edičních řad, které navazují na tradiční vydavatelské podniky a pokrývají přitom většinu typů středověkých pramenů.

Periodika a publikační řady

Centrum se od svého vzniku aktivně podílí na organizaci vědeckého života v oblasti středověkých dějin. Proto také vydává různé formy periodických i neperiodických odborných publikací. V řadě *Colloquia mediaevalia Pragensia* jsou vydávány výstupy z konferencí pořádaných na půdě CMS. Největší zásluhu na jejich produkci má neúnavný organizátor vědeckých setkání a promotér česko-polské spolupráce mediévistů Martin Nodl. V posledních letech k tomu přibyla „malá řada“ sborníků zaměřená na tematicky sevřenější soubory textů zabývajících se pozdním středověkem. Důležitou náplní specializovaného pracoviště, jaké představuje CMS, je intenzivnější komunikace mezi odborníky různých disciplín. K tomu slouží nejen různá setkání vědecká, ale také výměna informací na stránkách časopisu. Proto od roku 2009 vydává CMS odborné periodikum *Studia mediaevalia Bohemica* řízené Františkem Šmahelem a Robertem Novotným. Jeho dvě čísla ročně plní významnou úlohu servisu pro badatele a přinášejí vyčerpávající přehled

informací o aktuální vědecké literatuře věnující se středověké střední Evropě. Mezi jeho přispěvateli najdeme převážně historiky, tuzemské i zahraniční. Významným příspěvkem k zachování specializovaného bádání o mincích je obnovené vydávání časopisu *Numismatický sborník*, a to především díky úsilí redaktora Jiřího Militkého.

Vědecká produkce zaměstnanců CMS se neobrací jen dovnitř české mediévistické obce, ale i k zahraničním kolegům. Pracovníci pravidelně publikují své výsledky v prestižních mezinárodních nakladatelstvích, především v podobě cizojazyčných monografií i kolektivních děl zaměřených na témata spojená se střední Evropou. O jejich odborné zpracování a představení je na mezinárodním vědeckém poli neutuchající zájem (například *Die Hussitische Revolution* Františka Šmahela vydaná v prestižní řadě *Schriften* edičního projektu *Monumenta Germaniae Historica* nebo *Companion to Jan Hus* v nakladatelství Brill). Příkladem budiž také úzká kooperace českých specialistů na husitskou reformaci s odborníky zabývajícími se viklefským hnutím v Anglii.

Mezinárodní spolupráce je charakteristickou a nezbytnou součástí vědeckého provozu CMS, mnohé projekty mají zahraniční spolupracovníky či spočívají na kooperaci s odbornými pracovišti z jiných zemí. Tento rozměr bádání i publikování

Internetový portál Czech Medieval Sources online, který denně navštěvuje 300-400 uživatelů

The image shows a screenshot of a website. At the top, there is a header with the logo 'cms' and the text 'CENTRUM MEDIÉVISTICKÝCH STUDIÍ'. Below the header is a navigation bar with a search icon, a search input field, and several navigation arrows. On the left side, there is a vertical menu with the following items: 'Archiv český 10', 'Titul', 'Dopisy rodů Hradeckého etc.', 'Dopisy Zdeňka Lva z Rožmitále', 'Jednání sněmovní a veřejná', 'Listiny Jindřicha Hradeckého', 'Registra soudů komorního', 'Rejstřík písemnosti', 'Rejstřík jmen', and 'Rejstřík věcný'. The main content area displays the title 'ARCHIV ČESKÝ' in large, bold, serif font. Below it, in smaller font, is 'ČILI'. The main title continues with 'STARÉ PÍSEMNÉ PAMÁTKY' in large, bold, serif font. Below that is 'ČESKÉ I MORAVSKÉ,' and 'SEBRANĚ Z ARCHIVŮ DOMÁCÍCH I CIZÍCH.' in smaller, bold, serif font. At the bottom, it says 'NÁKLadem DOMESTIKÁLNÍHO FONDU KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO' and 'VYDÁVÁ' in smaller, bold, serif font. Below that is 'KOMMISSE K TOMU ZŘÍZENÁ PŘI KRÁLOVSKÉ ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK.' in smaller, bold, serif font. At the very bottom, it says 'REDAKTOR: JOSEF KALOUSEK.' in smaller, bold, serif font.

je nadále prohlubován a vedle tradičních partnerů z Polska, Německa, Francie či Rakouska hledá CMS nové a hlubší formy spolupráce např. v anglosaském světě. V případě vysoce specializovaného pracoviště je přirozené hledat partnery ve výzkumu také na vysokých školách, a to nejen českých, ale také za hranicemi.

Středověk ve veřejném prostoru

Středověké dějiny jsou i v 21. století stále významnou součástí české identity. Důkazem je jak čtenářský zájem o knihy zabývající se tímto obdobím, tak například počty návštěvníků výstav s podobnými tématy. Součástí vědecké práce je proto i zprostředkování jejích výsledků širší veřejnosti. Pracovníci Centra tudíž neustávají v popularizaci svého bádání, což umožňují nejen výročí spojená s osobnostmi, jako je Jan Hus (2015) či Karel IV. (2016), ale také osvětové přednášky v kulturních a vzdělávacích institucích i vyžádaná vyjádření v médiích. Odborníci z CMS se tradičně podílejí také na množství výstavních projektů spojených s jejich badatelským zaměřením (*Europas Mitte um 1000; Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300; Císař Karel IV. 1316–2016; Byli v Čelákovických upíři?*), což jim umožňuje oslovit větší množství diváků a účinně propagovat výsledky aktuálního bádání. Podobně také příprava dokumentárních cyklů pro Českou televizi – například *Mistr a kazatel* (2015) či *Sedm pečetí Karla IV.* (2016) – umožňuje představit širšímu publiku nový pohled na historické osobnosti či události a odstranit z nich nános tradovaných klíšé.

Knihovna CMS je velmi dobře vybavena užitečnými edicemi pramenů a odbornou literaturou v počtu asi 9000 svazků a představuje skvělou pomůcku pro studenty i badatele. Její velmi specializovaná a průběžně doplňovaná sbírka je denně k dispozici všem zájemcům. V době snadné dostupnosti informací v digitální podobě je při hledání informačních zdrojů pochopitelně první volbou internet. Tomuto trendu vychází CMS vstříc – nanejvýš užitečnou pomůckou je tak portál *Czech Medieval Sources online*, který badatelům nabízí rychlý přístup k základním starším edicím pramenů a je využíván mnohými domácími i zahraničními kolegy.

Pracoviště slouží také jako skutečné i virtuální místo setkávání a výměny informací o středověkých studiích. Svůj význam pro tento obor osvědčilo CMS za prvních dvacet let své existence v mnoha oblastech, jednak při řešení vědeckých projektů, ale také při podpoře mezioborové spolupráce a v péči o nastupující generaci badatelů. Přínos specialistů z tohoto pracoviště byl opakovaně oceněn. Oba odborníci stojící v čele CMS byli za svůj vědecký přínos ověnění národní cenou Česká hlava (František Šmahel v roce 2013, Petr Sommer v roce 2017).

„A tak jsem počal své vypravování od prvních obyvatelů země české a jen něco málo, co jsem poznal z bájného podání starců, vykládám, ne z touhy po lidské chvále, nýbrž aby pověsti neupadly vůbec v zapomenutí, podle toho, jak umím a vím, lásce všech dobrých lidí. Neboť dobrým a zkušeným vždy se toužím líbiti, ale lidem nevědomým a mrzutým nebojím se nelíbiti.“

Kosmas, *Kronika česká* (1119)

„Kdož pak budete kralovat po mně, ozdobeni korunou královskou, pomněte, že i já jsem kraloval před vámi a že jsem obrácen v prach a v hlínu červů. Podobně i vy upadnete v nic, přecházejíce jako stín a jako květ polní. Co je platna urozenost aneb hojnost věcí, není-li přidáno čisté svědomí s pravou vtrou?“

Karel IV., *Vlastní životopis* (1346/1373)

„Pozdvihněte již srdce stateční mužové! Máte být ctiteli pravdy, a proto nesklánějte svou šíji před prolhanými lidmi. Pamatujte, že stejně neřestné jako lhát je nezepřít se statečně lhářům, kteří se snaží pravdu potlačit.“

Jeroným Pražský, *Chvála svobodných umění* (1409)

„Od začátku svého studia jsem si učinil zásadu, že kdekoli poznám mínění správnější, ihned upustím od svého méně správného a pokorně a radostně přijmu názor; odůvodněný lépe, věda, že to, co víme, je zcela nepatrným zlomkem toho, co nevíme.“

Jan Hus, *Obrana Viklefovy knihy O Trojici* (1410)

„A takovému řádu, který se děje a měl by se díti v lidu božím, nemuž naučiti žádná moudrost tohoto světa, ani muož k němu připuditi moc světská, neb tento řád rodí se z srdce dobré vůle.“

Petr Chelčický, *O trojím lidu* (1424)

Centrum medievistických studií bylo založeno roku 1998 jako společné pracoviště Akademie věd České Republiky a Univerzity Karlovy. Pracoviště dostalo za úkol poskytovat platformu pro spolupráci obou zakladatelských institucí při pokročilém výzkumu a postgraduálním studiu v oboru věd o středověku, a to zejména v oblastech překračujících meze tradičně zavedených disciplín a za nezbytného kontaktu s mezinárodním badáním. Dnes se Centrum věnuje základnímu výzkumu v rámci řešení grantových projektů z oboru středověkých studií a současně organizuje akce na podporu vědecké výchovy doktorandů.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Dalibor Dobiáš, Michal Fránek, Pavla Machalíková: **Rukopisy královédvorský a zelenohorský v českých zemích a Evropě**
Bronislav Ostřanský: **Současný islám: tendence a dynamika**
Alena Sarkissian: **Databáze Olympos**

V EDICI MIMO JINÉ VYŠLO:

Jaroslav Pánek: **Historický ústav AV ČR**
Jaroslav Pánek: **Český historický ústav v Římě**
Tomáš Černušák: **Všední život papežských nunciů u rudolfínského dvora**

Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti
Centrum medievistických studií | Václav Žurek, Pavel Soukup, Robert Novotný

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba Serifa. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2018. Ediční číslo 12477. Tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academia.cz | www.eknihy.academia.cz